

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

IRAQ

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

IRAQ

Edited by:
Haim Saadoun

Ministry of Education
Division for Social and Youth Education

Ben-Zvi Institute for the Study
of Jewish Communities in the East

Advisory Committee:

Ben-Zvi Institute: Prof. Haggai Ben-Shammai (chairman);
Prof. Menahem Ben-Sasson (chairman pro tem); Dr. Nahem
Ilan, Dr. Eyal Ginio, Michael Glatzer, Dr. Haim Saadoun, Prof.
Shalom Sabar, Dr. Zvi Zameret
Ministry of Education: Abraham Oded Cohen, Shelomo
Ventura, Moshe Zafrani, Dr. Itzhak Itzhaki

Staff of the Project:

Research: Menashe Anzi, Naama Shai Katrieli
Photographic research: Einat Ron
Production: Michael Glatzer
Digitization: Yafa Rozin
Administrative assistant: Sarit Noy

Graphic design: Ruthie Beth-Or
Copy editing: Herzlia Efrati
Cartography: "Sofer Maps"

We wish to thank the following institutions for their contribution to the project:

Supervisors and advisors of the Oriental Jewish Heritage Unit in the
Division for Social and Youth Education - Ministry of Education
The Babylonian Jewry Heritage Center, Or Yehuda
The Center for Jewish Art - Hebrew University of Jerusalem
Beth Hatefutsoth, The Nahum Goldmann Museum of the Jewish
Diaspora, Tel Aviv

© All rights reserved to the Ministry of Education and the Ben-Zvi Institute
of Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew University of Jerusalem, 2002.

ISSN 1565-0774

Printing: A.R.T Offset Services Ltd, Tel Aviv

Table of Contents

Preface / Haim Saadoun	7
Iraq and the Jews of Iraq – a General Survey / Esther Meir	9
The Jews in their Environment / Nissim Kazzaz	19
Demography / Haim Saadoun	31
Economy / Tikva Lecker-Darvish	39
Communal Organization / Haim Saadoun	50
Education / Haim Saadoun	64
Religious Creativity / Shaul Regev	77
Judeo-Arabic Literature / Yizhak Avishur	87
Poetry and Belles Lettres / Shmuel Moreh	101
Jewish Periodicals in Hebrew and Arabic / Shmuel Moreh	108
Music / Amnon Shiloah	115
The Arts / Olga Goldberg-Mulkiewicz	123
Hanukkah Menorahs from Baghdad / Idit Sharoni	129
Theatre / Shmuel Moreh	132
Zionist Activity / Esther Meir	151
Political Activity / Nissim Kazzaz	139
The Life Cycle / Avraham Ben Yaakov	163
The Yearly Cycle / Avraham Ben Yaakov	168
Language / Jacob Mansour	177
The Jewish Home in Baghdad / Idit Sharoni	185
Jewish Dress in Baghdad / Idit Sharoni	190
Chronology	195
Bibliography	200
Transcription	203
List of Terms	204
List of Authors	205
Photo Credits	206

PREFACE

The Jewish community in Iraq is the oldest notable Jewish Diaspora. It contributed to the formation of the consciousness of the Jewish people during the Talmudic and Geonic periods (fourth to eleventh centuries). During this period Babylonian Jewry led the Jewish people and created some of its most important intellectual treasures. Later on, however, the community was a small one existing on the periphery of the Ottoman Empire.

From the first third of the nineteenth century, and even more so in the first half of the twentieth, Iraqi Jewry underwent historical processes that are similar to those in other Oriental communities. It experienced rapid modernization under the influence of reforms instituted by the Ottoman rulers (*tanzimat*). Jewish existence in Iraq came to an end with the mass *aliyah* to the State of Israel in 1951 in "Operation Ezra and Nehemiah." During this period the degree of integration of Jews into the Muslim majority and not only participation in the colonial culture, which also took place in other Muslim countries, was unique in Iraq.

This book deals primarily with historical, cultural and social processes that transpired in the Jewish community of Baghdad. The main reasons for concentrating on this community are its size and its centrality for Jewish life in the country. The religious, intellectual, social and financial elite of the Jewish community resided in Baghdad. Moreover, the city was the provincial capital both in the Ottoman and the British periods and eventually the capital of independent Iraq and the center of modern change.

We have refrained from dealing with the Jews who lived in Iraqi Kurdistan for two reasons. First of all we plan to devote a separate volume to the Jews of Kurdistan (Iraqi, Iranian and Turkish), in the hope that progress in research in the forthcoming years will enable us to complete this daunting task. Secondly because of the difference between the center and the periphery. Jews living in Kurdish surroundings differed from the Jews of Baghdad in their customs, occupations, language, places of residence and dress. A systematic discussion of both groups would have complicated the balanced presentation of the topics in the book. Nevertheless, in certain chapters there is reference to the Jews of Kurdistan, particularly in the chapters on demography and economic activity.

To a great extent this volume reflects the state of research and its trends. Some aspects of communal life in the nineteenth century have not been researched adequately. Historical and social developments in the twentieth century have been for the most part investigated at length. Some topics, such as Jewish education have been studied, but a comprehensive study of communal organization under British rule and after Iraqi independence is still lacking. Likewise Jewish culture in Judeo-Arabic has been studied less than modernization and participation in modern Iraqi Arabic culture. Religious creativity in the twentieth century has also been insufficiently investigated. We hope that this book fills these needs at least partially.

In this volume, as in the volume on Yemen that preceded it, the participation of

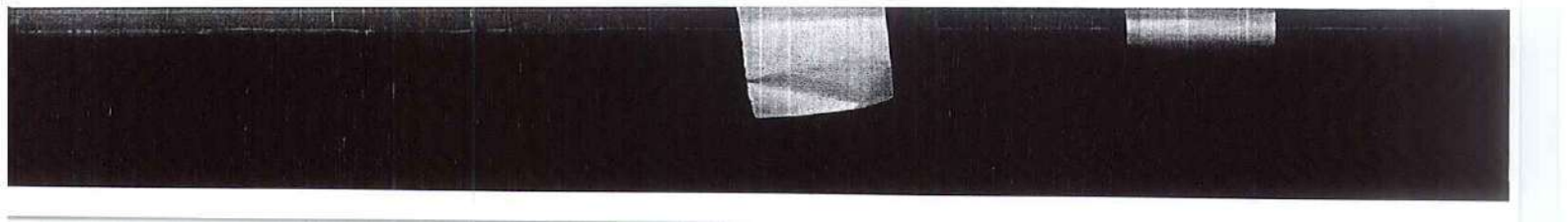
researchers from the community is notable, and even worthy of investigation by historians and sociologists. The ability of researchers from the community to present different aspects of its life, history and culture objectively while at the same time projecting educated enthusiasm for the topic is a credit to a community engaged in preserving its heritage. Jews from Iraq have published more memoirs than Jews from other eastern communities. Some preferred to write their memoirs in Hebrew and others in Arabic. These memoirs reflect Jewish life in Iraq in the twentieth century.

The establishment of the "Iraqi Jewry Traditional Heritage Center" in Or Yehudah was a breakthrough in preserving a communal heritage. The integration of a research institute, a museum and a devoted staff with a vision, on the one hand, and the participation of the rank and file of the community in its activities on the other hand have contributed to its great success. In the course of preparing this volume we have benefited from the help of the center's staff. The director, Mr. Yigal Lushi, Ms. Idit Sharoni and Mr. Yaakov Zamir spared no effort in providing help, and working with them has fulfilled one of the aspirations of the project: collaboration with members of the community.

Professor Jacob Mansour, Dr. Zvi Yehudah, Dr. Hagar Hillel and Dr. Avraham Ben Yaakov have generously shared with us their great knowledge on the Jewish community in Iraq. We have benefited from their cooperation and their willingness to answer all of our questions, and we sincerely thank them for their great help. Prof. Mansour and Dr. Yehudah helped us to define the rules for transcription from Judeo-Arabic and Arabic into Hebrew.

Researchers on Iraqi Jewry have provided us with the results of their studies and we wish to thank them for their contributions to the volume. Working with them and making their personal acquaintance have been my reward.

Haim Saadoun
July 2002

- קצת חנה וזכריה אלנבירה, דפוס אלישע שוחט, בגדאד 1938, 90 למטה
- שרח משלי, כלכתה, דפוס הרב שלמה תווינא, 1896, 88 שמאל
- ד' ששון, מסע בבל, עם מבוא והערות מאת מאיר בניהו, דפוס עזריאל, ירושלים, 1955, 19, 88
- קצת יוסף הצדיק [סיפור יוסף הצדיק], בגדאד, דפוס שלמה בכור חוצין, 1892, 93 למטה
- ש' שנדוך, מזמור לאסף, ליוורנו, דפוס אליהו אמזלג וחבריו, 1864, 84

* * *

- G.C. Bekhor, *Fascinating Life and Sensational Death: The Conditions in Iraq Before and After Six-Day War*, Israel, 1990 למטה 18
- M. Benayahu, *Rabbi Yaakov Elychar and his Megillat Paras*, Jerusalem, 1976, 168
- U. Dann, *Iraq under Qassem: a Political History, 1958-1963*, New York, Praeger, 1969, 29
- G.S. Golany, *Babylonian Jewish Neighborhood and Home Design* (Mellen Studies in Architecture, Vol. I), Lowiston, Edwin Mellen Press, 1999, 188
- Jewish Theological Seminary of America, *Great Books from Great Collectors*, New York, JTS, 1996, 175 [JTS, N.Y., ms. 8280]
- G. Karl, *Palestina, Arabien und Syrien: Baukunst, Landschaft, Volksl*, Berlin, E. Wasmuth, 1925, 40 למעלה, אמצע
- J. Newman, *Babylon and Ninveh*, New York, Harper & Brother Pub., 1879, למעלה 40
- O. Reuthor, *Das Wohnhaus in Bagdad und anderen Städten des Irak*, Dissertation, Berlin, Ernst Wasmuth, 1910, למעלה 187
- D.S. Sassoon, *A History of the Jews in Baghdad*, Published by his son Solomon D. Sassoon, Letchworth, 1949, 167
- J. Warren and F. Ihasan, *Traditional Houses in Baghdad*, Horsham. England, Coach Publishing House, 1982, למטה 187

המקורות לאיורים בספר

פּרָים

- י' אבישור, **שירת הנשים: שירי עם בערבית-יהודית של יהודי עיראק**, אור עקיבא, מרכז מורשת יהדות בבל, תשמ"ז, 120 למעלה
- י' חיים, **בן איש חי**, ירושלים, יעקב צאלח מנצור, 1904, 78
- , **רב פעלים**, חלק ג, ירושלים, י"ד פרומקין, 1905, 81
- , **קאנון אלנסא** [חוקי הנשים], ליוורנו, דפוס דנגור, 1906, 85 למטה ימין
- , **אמרי בינה**, חלק א, ירושלים, 1908, 85 למעלה
- , **משל ונמשל**, ירושלים, לעווי ושות', 1913, 85 למטה שמאל
- כתאב מסלי אלוקת** [ספר לביילי הזמן], ירושלים, דפוס ציון, 1931, 94
- ש' כתב, **משירי שלום כתב**, תל-אביב, עקד, תש"ם, 106, 107
- י' מאיר, **בעיקר במחתרת – יהודים ופוליטיקה בעיראק**, תל-אביב, נהריים, 1993, 159, 161
- מגילת אסתר**, בומביי, 1864 (לכל המאוחר), 173 למעלה, 177
- ע' משה, **דורש בעדי**, ירושלים, 1913, 79 משמאל
- ע' סומך, **זבחי צדק**, חלק שני, בגדאד, דפוס הרב שלמה בכור חוצין, 1904, 82
- , **ספר חזון למועד**, רמת-גן, מכון ניר דוד להוצאת כתבי היד של חכמי בבל, תשמ"ו, 86 למטה
- י"ח סופר, **יגל יעקב**, ירושלים, 1989, 79 מימין
- ספר השירים**, בגדאד, דפוס עזרא דנגור, 1906, 91 משמאל, 95
- ספר תהלים: שרח בל[שון] ערבי**, בומביי, דפוס יחזקאל שם טוב דויד, 1890, 88 מימין
- עג'ב אלעג'אב** [פלאי פלאים], בומביי, 1989, 93 למעלה מימין
- נ' קוז, **היהודים בעיראק במאה העשרים**, ירושלים, מכון בן-צבי, 1991, 156
- קצת חייקאר** [סיפור אחיקר החכם], בגדאד, דפוס אלישע שוחט, 1929, 93 למטה

אוספים ציבוריים ופרטיים

- אברהם ברזילי**, הוד השרון, 72 למטה
- אוסף ששון**, מכון בן-צבי, ירושלים, 57
- הארכיון הציוני המרכזי**, ירושלים, 18 למעלה
- ארכיון התצלומים**, בית התפוצות, תל-אביב, 12 למעלה, 31, 34 למטה, 45 למעלה, 58 למעלה, 65 למטה, 72 למעלה, 104, 115, 121 למטה, 132, 139 למטה משמאל, 141, 146, 158, 163, 164, 186 למעלה, 190 למטה.
- בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי**, ירושלים, 110 למעלה
- מוזיאון המלחמה האימפריאלי**, לונדון, 11
- מוזיאון ישראל**, ירושלים, תמונה 7 (קונטרס צבע האומנויות; מחזור החיים)
- מורה מרכזי**, פריס-ירושלים, תמונה 4 (קונטרס צבע עיראק ויהודיה)
- מכון בן-צבי**, ירושלים, 108, 111
- המרכז לאמנות יהודית**, האוניברסיטה העברית בירושלים, 122 למעלה [Sc_515, מס' 4], 122 למטה [Sc_28, מס' 2], תמונה 1 (קונטרס צבע האומנויות; מחזור החיים) [Sc_15, מס' 9], תמונה 2 (קונטרס צבע האומנויות; מחזור החיים) [Sc_515, מס' 4]
- המרכז לחקר הפולקלור**, האוניברסיטה העברית בירושלים [אוסף יוסף הופמן ז"ל, גלויות יודאיקה], 152
- מרכז מורשת יהדות בבל**, אור יהודה, 9, 13, 14, 16, 17, 18 למעלה, 19 למעלה ולמטה, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 34, 38, 40 למטה, 43 למעלה, 44, 45 למטה, 50, 52, 54, 55, 56, 58 למטה, 59 למעלה ולמטה, 60, 61, 62, 64 למטה, 65, 66, 67, 68, 69, 72 למעלה, 74, 75, 77, 84 למעלה, 86 למטה, 89, 90 למעלה, 91 מימין, 92, 95, 101, 102, 103, 105, 110 למעלה משמאל, 117, 120 למטה, 121 למעלה, 122, 124, 125, 126, 127, 128, תמונות 3, 4, 5, 6 (קונטרס צבע האומנויות; מחזור החיים), 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139 למטה מימין, 140, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 153, 165, 166, 169 למעלה, 170, 171, 172 למעלה ולמטה, 173 למטה, 176, 178, 183, 185, 186 למטה, 189, 190 למעלה, 191, 192, 193, 194.

אנו מודים לבעלי הזכויות על הרשות להשתמש באוספיהם. עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות על המקורות השונים לתצלומים. אנו מתנצלים מראש על כל טעות או השמטה, ואם תובא לידיעתנו נפעל לתקנה במהדורה הבאה. בסוגריים מרובעים צוין מידע כגון סימון ארכיוני או מוזיאוני.

המחברים

פרופ' יצחק אבישור – ראש החוג ללשון העברית באוניברסיטת חיפה, והמנהל האקדמי של "מרכז מורשת יהדות בבל". חוקר מקרא, ספרות שמית ולשונות המזרח בערבית-יהודית ותרבות יהדות בבל.

ד"ר אברהם בן-יעקב – חוקר ההיסטוריה והתרבות של יהודי בבל; כיהן בתפקידים ציבוריים בתחום החינוך בקרב עדות המזרח: חבר המועצה לחינוך ממלכתי-דתית (1975-1958) וחבר המועצה האקדמית של "מרכז מורשת יהדות בבל".

פרופ' אולגה גולדברג-מולקביץ – פרופסור אמריטוס, האוניברסיטה העברית בירושלים; חוקרת אומנותם של יהודי פולין; בשנים האחרונות חקרה את אומנותם של יהודי עיראק, בעיקר התכשיטים, לרבות השפעות הגומלין עם התרבויות השכנות.

פרופ' תקוה לקר-דרויש – פרופסור במחלקה לכלכלה באוניברסיטת בר-אילן וראש המכון לחקר הכלכלה היהודית; התמחתה בעיקר בכלכלת מיעוטים ובכלכלת הגירה.

ד"ר אסתר מאיר – חוקרת במרכז למורשת בן-גוריון ומרצה באוניברסיטת בן-גוריון; עוסקת בעיקר בחקר הפעילות הציונית בעיראק וקליטתם של עולי עיראק בישראל.

פרופ' שמואל מורה – פרופסור באוניברסיטת בר-אילן ובאוניברסיטה העברית בירושלים; בחוג לשפה וספרות ערבית; חוקר התיאטרון הערבי בימי הביניים והספרות הערבית המודרנית.

פרופ' יעקב מנצור – פרופסור אמריטוס, אוניברסיטת חיפה; חוקר הלשון הערבית-היהודית של יהודי בגדאד; חבר יועץ באקדמיה ללשון העברית בירושלים.

ד"ר חיים סעדון – דקאן הסטודנטים באוניברסיטה הפתוחה ומרצה בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטת חיפה; חוקר הציונות ועלייתם של יהודי ארצות האסלאם.

גב' עידית שרוני – אוצרת במוזיאון יהדות בבל שבאור יהודה; תלמידת מחקר בחוג לתולדות האמנות, המגמה לאמנות מוסלמית, באוניברסיטת תל-אביב; עוסקת במחקר תרבותם החומרית של יהודי עיראק.

ד"ר נסים קוז – מזרחן, חוקר תולדות יהודי עיראק בעת החדשה, והחברה והמשפט הבדואים.

פרופ' שאול רגב – פרופסור בחוג המשולב למדעי היהדות והמכון לחקר יהדות המזרח, אוניברסיטת בר-אילן; חוקר מחשבת ישראל, מתמקד בדרשה העברית באימפריה העות'מאנית ובספרות הרבנית של יהודי עיראק בעת החדשה.

מושגים בשולי העמודים

- צמח, דוד 107
 צמח, דוד בן סלימאן 101
 אלקאוקג'י, פוזי 23
 קאסם, עבד אלכרים 29
 ראש הגולה 12
 שאול, אנור 104
 שהרבאני, כ'צורי 134
 שור, וולף 118
 השיעה 21
 שלמה, יצחק אברהם 77
 שם טוב, יחזקאל 62
 שמואל בן עאדיא 155
 ששון, אהרון 140
 ששון, אלברט (עבדאללה) 66
 ששון, דוד 88
 ששון, יחזקאל 16
 תג'ר, יהודה 29
 אלתכרית, צדאם חסין 18
 התלמוד הבבלי 12
- מודוסים מקצביים 115
 המוסד לעלייה ב' 140
 מורה, שמואל 132
 מיכאל, מראד 102
 מיכאל, סמי 105
 ממלוכים 10
 מנדט 11
 מני, אליהו סלימאן 86
 מנשה, יחזקאל בן ראובן 65
 מפלגת הבעת' 29
 מפקד האוכלוסין בעיראק 1947 41
 מפקד האוכלוסין בישראל 1961 41
 מקאם 99
 נג'ארה, ישראל 117
 נוריאל, נועם וטובה 67
 נקאש, סמיר 103
 "סולל בונה" 140
 סומך, נסים יוסף 109
 סומך, עבדאללה 55
 סופר, יעקב חיים 77
 סורא ופומבדיתא 12
 סירני, אנצו (חיים) 158
 סמירה, אליהו 137
 סמרה, דוד 44
 סעדיה גאון 87
 אלסעיד, נורי 17
 עארף, עבד אלסלאם 29
 עבד אלאלה 24
 עדס, שפ'יק 26
 עובדיה, אברהם 106
 עמיר, אלי 105
 אלעמארי, מראד 113
 אלעמארי, סימון 137
 ענבר, סלמן 109
 עתאבה 99
 פיצל הראשון 15
 פישל, יחיאל 119
 פסתה 99
 פרהוד 24
 פתחיה מרגנסבורג 115
- אבוד'יה 99
 "אגודת האחים" 14
 אדרא רבא ואדרא זוטא 170
 "אחיעבר" 139
 אליאס, אריה 138
 האשורים 21
 אשל (שיל), אריה 144
 בטאט, יצחק 133
 ביבי, מרדכי 148
 בלבול (לב), יעקב 102
 בלנק, חיים 178
 בן פורת, מרדכי 61
 בצון, סלים 112
 בר משה, יצחק 105
 גבעוני, יהושע 145
 גוטמן, שמריה 143
 דונש בן לברט 116
 דניאל, מנחם צאלח 151
 דניאל, עזרא מנחם 162
 הלל, שלמה 148
 הסכם פורטסמות 25
 ונטורה, משה 74
 זהירי 99
 זריקת הרימון על בית הכנסת
 "מסעודה שם טוב" 150
 חדד, עזרא 72
 חוצין, שלמה בכור 31
 "חוק הוויתור על הנתינות" 26
 חיים, יוסף 77
 אלחסיני, חאג' אמין 24
 אלכביר, אברהם 44
 אלכוית'י, דוד וצאלח 121
 אלכילאני, רשיד עאלי 17
 כל ישראל חברים 66
 אלכנדי, אבו יוסף אבן אסחאק 115
 כ'צורי, לורה 67
 כ'צורי, ששון 59
 כתב, שלום 106
 מבצע "עזרא ונחמיה" 28
 מדחת פאשה 11

תעתיק מערבית לעברית

בספר זה ישמש התעתיק המקובל בערבית-יהודית לכתובת שמות ומונחים בערבית. לנוחות הקוראים אנחנו מצרפים את תעתיק העיצורים הערביים לעברית:

	א	ا
מבוטאת כבי"ת דגושה.	ב	ب
	ת	ت
מבוטאת כתי"ו רפה (כמו th במילה think).	תי	ث
מבוטאת כמו האות j באנגלית.	גי	ج
	ח	ح
מבוטאת ככ"ף רפה.	כי	ك
	ד	د
מבוטאת כדל"ת רפה (כמו th במילה this).	די	ذ
	ר	ر
	ז	ز
	ס	س
	ש	ش
מבוטאת כסמ"ך נחצית.	צ	ص
מבוטאת כדל"ת נחצית.	צָ	ض
מבוטאת כאות נחצית.	ט	ط
מבוטאת כדל"ת רפה נחצית.	טי	ظ
	ע	ع
מבוטאת כרי"ש גרונית.	ג	ع
מבוטאת כפ"א רפה.	פ	ف
	ק	ق
מבוטאת ככ"ף דגושה.	כ	ك
	ל	ل
	מ	م
	נ	ن
	ה	ه
מבוטאת כמו w באנגלית.	ו	و
	י	ي

העיצור המזה [ʕ] מתועתק בדרך כלל כאל"ף.

הסימן תא מרבוטה [ʔ] מתועתק כה"א בסוף מילה וכת"ו בנטייה.

מונחים מתורכית עות'מאנית ומפרסית תועתקו על פי כללי התעתיק המקובל מערבית לעברית, בתוספת הסימנים הנדרשים בשפות התורכית והפרסית (چ = צ', پ = פ, ژ = ז', ل = כ, گ, ن, ي בהתאם להגייה).

שמות שיש להם מקבילה רווחת בערבית – בכתוב או בהגייה – נכתבו על פי הצורה הנפוצה בערבית (למשל עיראק ולא אלעראק, בגדאד ולא בגדאד, קאדי ולא קאצ'י).

ציטוטים הובאו כלשונם, גם כשהמילה תועתקה באופן שונה מהתעתיק שנקבע לספר.

עמ' 68-74.

- "עיתונאים יהודים בעיראק", קשר 7 (מאי 1990), עמ' 36-40.
- "ציונים וקומוניסטים יהודים בעיראק, 1941-1950", בתוך: ח' אבני וג' שמעוני (עורכים), **הציונות ומתנגדיה בעם היהודי – קובץ מאמרים**, ירושלים תש"ן, עמ' 205-223.
- "היהודים בעיראק בתקופת שלטון הגנרל עבד אל-כרים קאסם (יולי 1958-פברואר 1963)", **פעמים** 71 (תשנ"ז), עמ' 55-82.
- ש' רגב, **היחס להשכלה בקרב הרבנים בבבל – ר' יוסף חיים ור' שמעון אגסי** (בדפוס).
- "ספרות המוסר והדרוש של ר' יוסף חיים", **יהדות בבל** 1 (תשנ"ו), עמ' 35-43.
- "יחסו של ר' יוסף חיים לארץ-ישראל – הלכה ומעשה", **יהדות בבל** 2 (תשנ"ח), עמ' 87-93.
- א' רודריג, **חינוך, חברה והיסטוריה – כל ישראל חברים ויהודי אגן הים התיכון 1860-1929**, ירושלים תשנ"א.
- ר' שור, **מחזות החיים**, וויען תרמ"ד.
- ג' שטרסמן, **בחזרה מן הגרדום**, תל-אביב 1992.
- ס' שיה, **מבבל לציון**, ירושלים תשט"ו.
- ר' שניר, "בחסות דתו של מחמד: יסודות איסלאמיים בשירה הערבית המודרנית של יהודי עיראק", בתוך: ת' אלכסנדר (ואחרים) (עורכים), **יצירה ותולדות – בקהילות ישראל בספרד והמזרח**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 161-193.
- "יחסי יהודים-מוסלמים בספרות ובעיתונות של יהודי עיראק", **פעמים** 63 (תשנ"ה), עמ' 5-40.
- "הספרות הערבית של יהודי עיראק: הדינמיקה הפנימית של המערכת התרבותית היהודית ויחסי הגומלין עם המערכת התרבותית הערבית", **מקדם ומים** 1 (1995), עמ' 255-288.
- "הציונות בראי הספרות היפה הערבית והעברית של יהודי עיראק", **פעמים** 73 (תשנ"ח), עמ' 128-146.
- "נשים בספרות הערבית של יהודי עיראק במאה העשרים", **פעמים** 82 (חורף תש"ס), עמ' 119-149.
- "יהדות עיראק אחרי מלחמת העולם השנייה – ספרות, היסטוריה והיסטוריוגרפיה", **מקדם ומים** 2 (2000), עמ' 245-271.
- "החזון הציוני והספרות הערבית של יהודי עיראק – שיירה מן הכפר לשלום דרויש", בתוך: ז' הרוי (ואחרים) (עורכים), **ציון וציונות בקרב יהודי ספרד והמזרח**, ירושלים תשס"ב, עמ' 539-560.
- ד' שרון, **מסע בבבל**, עם מבוא והערות מאת מאיר בניהו, ירושלים תשט"ו.
- א' תווניה, **גולים וגאולים** (שבעה חלקים), רמלה תשל"ט.

D.B.E. Bell, *The Letters of Gertrude Bell*, London 1927.H. Blanc, *Communal Dialects in Baghdad*, Cambridge, Mass. 1964.N. Kattan, *Farewell Babylon*, Toronto 1976.N. Rejwan, *The Jews of Iraq*, Boulder, Col. 1985.

מילון, חלק ראשון.

- "הגיית הרי"ש בפי יהודי בבל", **לשונו** כ (תשט"ז), עמ' 47-49.
- "להג מוסלמי בסיפורים שבערבית-יהודית של בגדאד", בתוך: מ' זהרי ואחרים (עורכים), **הגות עברית בארצות האסלאם**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 44-56.
- "הקווים האופייניים לערבית-היהודית המדוברת של בגדאד בתחום ההגה", **פעמים** 23 (תשמ"ה), עמ' 52-63.
- י' מנצור וע' נחתומי, "הלהג הערבי של יהודי בגדאד ב'מפריח היונים' של אלי עמיר", **לשונו לעם** נא-נב, חוב' ג (תש"ס-תשס"א), עמ' 125-138.
- פ' מרגנסבורג, **סיבוב הרב מתחיה מרעגנשבורג**, פרנקפורט 1905.
- א' נויבאר, **סדר חכמים וקורות דברי הימים** [מהדורה מצולמת], ירושלים 1976.
- א' נימארק, **מסע בארץ הקודש**, עם מבוא והערות מאת אברהם יערי, ירושלים תש"ז.
- ל' נרסיס, **חמישים שנות הסטוריה**, חלק ב, ירושלים תרפ"ב.
- ע' סומך, **זבחי צדק** (שלושה חלקים), בגדאד (א-ב) תרנ"ט; ירושלים תשכ"ט (ג).
- ש' סחייק, **בנתיבי ההגשמה – השתלבות נוער ציוני חלוצי מעיראק ביישוב הארץ**, אור יהודה 1997.
- **חלוצות במחתרת**, אור יהודה 2000.
- "תמורות במעמד היהודיות העירוניות בבבל מסוף המאה הי"ט", **פעמים** 36 (תשמ"ח), עמ' 64-88.
- "מורים ארצישראלים בעירק (1925-1935): מוקד לחנוך עברי לאומי", **יהדות בבל** 2 (אביב תשנ"ח), עמ' 141-160.
- ר"ס סימון, "החינוך בקהילה היהודית בבגדאד עד שנת 1914", **פעמים** 36 (תשמ"ח), עמ' 52-63.
- י' פישל, **מסעות שליח צפת לארצות המזרח** (מהדיר: א' יערי), ירושלים תש"ב.
- ע' פנחס, "מנורת חנוכה מבגדאד – אספקלריה ליחסי יהודים-מוסלמים", בתוך: ש' צבר (עורך), **בין יהדות לאסלאם בראי האמנות**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 44-48.
- א"ח פריימן, **סדר קידושין ונישואין**, ירושלים תש"ה.
- ד' צמחוני, "קווים לראשית המודרניזאציה של יהודי בבל במאה ה-19 עד שנת 1914", **פעמים** 36 (תשמ"ח), עמ' 7-34.
- נ' קזו, **היהודים בעיראק במאה העשרים**, ירושלים 1991.
- **סופה של גולה – היהודים בעיראק אחרי העלייה ההמונית**, אור יהודה 2002.
- "דו"ח ועדת-החקירה מטעם ממשלת עיראק על מאורעות 1 ו-2 ביוני 1941", **פעמים** 8 (תשמ"א), עמ' 46-59.
- "השפעת הנאציזם בעיראק והפעילות האנטי-יהודית, 1933-1941", **פעמים** 29 (תשמ"ז), עמ' 48-71.
- "הפעילות הפוליטית של יהודי עיראק בשלהי השלטון העות'מאני", **פעמים** 36 (תשמ"ח), עמ' 35-51.
- "עיתונים ועיתונאים יהודים בעיראק", קשר 6 (נובמבר 1989),

- י' יפתח, **החינוך היהודי בעיראק בדורות האחרונים**, נהלל תשמ"ה.
 ח"י כהן, **הפעילות הציונית בעיראק**, ירושלים 1969.
 - **היהודים בארצות המזרח התיכון בימינו**, ירושלים 1972.
 ע' לניאדו, **יהודי מוצל - מגלות שומרון עד מבצע עזרא ונחמיה**, טירת הכרמל תשמ"א.
 א' מאיר, **התנועה הציונית ויהודי עיראק, 1941-1950**, תל אביב 1993.
 - **"הפרעות ביהודי בגדאד חג-השבועות תש"א (1-2 ביוני 1941)"**, **פעמים 8** (תשמ"א), עמ' 21-37.
 - **"הסכסוך על ארץ-ישראל ויחסי יהודים-מוסלמים בעיראק בשנות הארבעים"**, **פעמים 62** (תשנ"ה), עמ' 111-131.
 - **"ההעפלה וארגון 'ההגנה' בעיראק"**, בתוך: ח' סעדון (עורך), **במחתרת מארצות האסלאם - פרשיות העפלה והגנה**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 77-96.
 - **"חידת העלייה הגדולה מעיראק - גורמים, נסיבות, ותוצאות"**, **פעמים 71** (תשנ"ז), עמ' 25-54.
 - **"ההעפלה היבשתית ואתוס ההעפלה"**, **הציונות 21** (1998), עמ' 225-242.
 - **"מבצע עזרא ונחמיה" - העלייה מעיראק"**, בתוך: ח' סעדון (עורך), **בגלוי ובסתר - העליות הגדולות מארצות האסלאם (1948-1967)**, ירושלים תש"ס, עמ' 63-78.
 - **"קהילה במלכוד: ממשלת עיראק, הממסד הישראלי ויהודי עיראק בזמן מלחמת העצמאות"**, **מקדם ומים 2** (2000), עמ' 217-244.
 - **"סינדרלות' יהודיות בבגדאד: מאבקן של נערות ציוניות בעיראק על שוויון זכויות ועל עלייה לארץ ישראל"**, בתוך: י' עצמון (עורכת), **התשמע קולי - ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית**, תל-אביב 2001, עמ' 365-390.
 י' מאיר, **מעבר למדבר - המחתרת החלוצית בעיראק**, תל-אביב 1973.
 - **התפתחות חברתית-תרבותית של יהודי עיראק מאז 1830 ועד ימינו**, תל-אביב 1989.
 - **בעיקר במחתרת - יהודים ופוליטיקה בעיראק**, תל-אביב 1993.
 א' מולר לנצט, **"לתולדות לבושן של נשים יהודיות בבגדאד"**, **מחקרים בתולדות יהודי עיראק ובתרבותם 1** (1981), עמ' 203-227.
 - **"רעלת בגדאד ובלעדיותה היהודית"**, בתוך: ש' צבר (עורך), **בין יהדות לאסלאם בראי האמנות**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 18-25.
 ש' מורג, **מסורת הלשון העברית של יהודי בגדאד בקריאת המקרא והמשנה - תורת ההגה (בסדרה: עדה ולשון, א)**, ירושלים תשל"ז.
 ש' מורה, **"התיאטרון היהודי בעיראק במחצית הראשונה של המאה העשרים"**, **פעמים 23** (תשמ"ה), עמ' 64-98.
 ש' מורה ול' חקק, **"יצירתם הספרותית והמחקרית של יוצאי עיראק בעיראק ובישראל בדורנו"**, **מחקרים בתולדות יהודי עיראק ובתרבותם 1** (1981), עמ' 83-132.
 ש' מורה וצ' יהודה (עורכים), **שנאת יהודים ופרעות בעיראק - קובץ מחקרים ותעודות**, אור יהודה 1992.
 י' מצנור, **הערבית היהודית של בגדאד**, חיפה תשל"ה-תשמ"ב. ב. ספר א: פרקים בפונולוגיה ובמורפולוגיה; ספר ב: טקסטים; ספר ג:

- י' דרויש, **יהודי עיראק בישראל**, רמת-גן 1987.
 ש' דשן, **"יהודי בגדאד במאה ה-19: הצמיחה של רב גוניות מעמדית ותרבותית"**, **זמנים 73** (חורף 2001-2000), עמ' 30-44.
 ש' הלל, **רוח קדים - בשליחות מחתרתית לארצות ערב**, ירושלים תשמ"ה.
 י' הראל, **"הדחת החכם באשי ששון הלוי כביטוי למאבקים המעמדיים בקהילת בגדאד"**, **ציון סו, ב** (תשס"א), עמ' 201-225.
 צ' זוהר, **"יחסו של הרב עבדאללה סומך לתמורות המאה הי"ט כמשתקף ביצירתו ההלכתית"**, **פעמים 36** (תשמ"ח), עמ' 89-109.
 - **"היצירה ההלכתית של יהודי בבל (עיראק) בעת החדשה"**, **פעמים 86-87** (תשס"א), עמ' 4-50.
 פ' חורש, **החינוך היהודי בעיראק במאות התשע עשרה והעשרים - המעבר מן החינוך המסורתי למודני והשפעתו על הקהילה היהודית**, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב 1984.
 י' חיים, **בן איש חי, חלק ההלכות**, ירושלים תרנ"ח; בגדאד תרס"ד.
 - **ספר חוקי הנשים**, תרגום: בן-ציון מוצפי, ירושלים תשל"ט.
 - **שו"ת רב פעלים**, ארבעה חלקים, ירושלים תרס"א-תרע"ב.
 צ' יהודה, **"לחקר קהילה יהודית בעיראק בתקופת התמורות: הקהילה היהודית בחילה - תמורות דימוגרפיות וכלכליות (1900-1950)"**, **מחקרים בתולדות יהדות עיראק ובתרבותם 2** (1982), עמ' 83-120.
 - **"הצורפות בקרב יהודי חילה בראשית המאה העשרים"**, **פעמים 11** (תשמ"ב), עמ' 51-55.
 - **"להערכת מפעלה החינוכי של חברת כ"ח בעיראק עד מלחמת העולם הראשונה"**, בתוך: ש' שוורצפוקס (עורך), **האליאנס בקהילות אגן הים התיכון בסוף המאה הי"ט והשפעתו על המצב החברתי והתרבותי**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 36-40.
 - **"יהודי בבל ושינוי תרבותי בפעולתה החינוכית של כ"ח"**, **יהדות בבל 1** (תשנ"ו), עמ' 45-59.
 - **עורך**, **בתי ספר יהודיים בבגדאד 1832-1974 - אלבום תמונות**, אור יהודה 1996.
 - **עורך**, **מבבל לירושלים - קובץ מחקרים ותעודות על הציונות והעלייה מעיראק**, תל-אביב תשמ"א.
 א' יוהס, **"מאפייני לבושם של היהודים"**, בתוך: א' יוהס (עורכת), **יהודי ספרד באימפריה העות'מאנית - פרקים בתרבותם החומרית**, ירושלים תשמ"ט, עמ' 121-171.
 ה' יזון, **סיפורי-עם מפי יהודי עיראק - המיון הספרותי**, אור יהודה תשמ"ח.
 ב' יניב, **מעשה חושב - התיק לספר תורה ותולדותיו**, ירושלים תשנ"ח.
 - **"אמנות הצורפות של תיקי ספרי-תורה מבבל במאות יט-כ"**, **פעמים 11** (תשמ"ב), עמ' 102-112.

ביבליוגרפיה

- א' בן-יעקב, תולדות הרב עבדאללה סומך, ירושלים תש"ט.
- יהודי בבל – מסוף תקופת הגאונים עד ימינו, ירושלים 1965.
- ילקוט מנהגים, ירושלים תשכ"ז.
- שירה ופיוט של יהודי בבל בזרות האחרונים, ירושלים תש"ל.
- קברים קדושים בבבל, ירושלים 1973.
- יהודי בבל בארץ-ישראל – מהעליות הראשונות עד היום, ירושלים תש"מ.
- יהודי בבל בתקופות האחרונות, ירושלים 1980.
- הרב יוסף חיים מבגדאד, אור יהודה תשמ"ד.
- יהודי בבל בתפוצות, ירושלים תשמ"ה.
- עברית וארמית בלשון יהודי בבל, ירושלים תשמ"ה.
- פרקים בתולדות יהודי בבל (שני חלקים), ירושלים תשמ"ט.
- הרפואה העממית של יהודי בבל (שני חלקים), ירושלים תשנ"ב.
- אוצר הסגולות של יהודי בבל בזרות האחרונים, ירושלים תשנ"ב.
- מנהגי יהודי בבל בזרות האחרונים (שלושה חלקים), ירושלים תשנ"ג.
- "ממנהגי החתונה בבגדאד", מחניים פג (תשכ"ג), עמ' 82-83.
- "בתי-כנסיות בבגדאד", סיני שנה כח, כרך נד (תשכ"ד), חוב' א-ב, עמ' 34-35.
- מ' בן פורת, לבגדאד וחזרה – סיפורו של מבצע עזרא ונחמיה, אור יהודה 1996.
- "מבצע עזרא ונחמיה", בתוך: צ' יהודה (עורך), מבבל לירושלים – קובץ מחקרים ותעודות על הציונות והעלייה מעיראק, תל-אביב תשמ"א, עמ' 45-52.
- י' בצלאל, לבדם במבצר הקץ, תל-אביב 1976.
- י' בר משה, יציאת עיראק – זכרונות משנת 1945-1950, ירושלים תשל"ז.
- בית בבגדאד, ירושלים תשמ"ב.
- נ' גבאי, "חינוך הבנות בקהילה היהודית בבגדאד (1894-1951)", פעמים 82 (תש"ס), עמ' 94-118.
- א' גולדברג, ב' גולדמן-אידה, "אמנות צורפות הזהב של יהודי בגדאד", יהדות בבל 2 (תשנ"ח), עמ' 65-85.
- ג' גולני, הבית והרובע היהודי בבגדאד – ארכיטקטורה וסביבת חיים, אור יהודה 1996.
- י' גלבר, תולדות ההתנדבות; כרך ג: נושאי הדגל – שליחותם של המתנדבים לעם היהודי, ירושלים תשמ"ג.
- מ' גת, קהילה יהודית במשבר – יציאת עיראק 1948-1951, ירושלים תשמ"ט.
- ש' דרויש, פריים! פריים!, תל-אביב 1986.
- "היחסים בין מוסדות הקהילה לבין המחותרת החלוצית בבגדאד", בתוך: צ' יהודה (עורך), מבבל לירושלים – קובץ מחקרים ותעודות על הציונות והעלייה מעיראק, תל-אביב תשמ"א, עמ' 82-85.

ארכיונים

- א"ע=ארכיון העבודה, תל-אביב.
- אצ"מ=הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים.
- את"ה=הארכיון תולדות ההגנה, תל-אביב.

ספרים ומאמרים

- י' אבידוב, עלילות עיראק, תל-אביב תש"ך.
- י' אבישור, שירת הנשים – שירי עם בערבית-יהודית של יהודי עיראק, אור יהודה תשמ"ז.
- החתונה היהודית בבגדאד ובבנותיה (שני כרכים), חיפה תש"ן-תשנ"א.
- הסיפור העממי של יהודי עיראק (שני כרכים), חיפה תשנ"ב.
- שירת הגברים – שירי עם בערבית-יהודית של יהודי עיראק, אור יהודה תשנ"ד.
- העברית שבערבית יהודית – המרכיב העברי והארמי בערבית היהודית של קהילות יהודי עיראק, סוריה ומצרים, תל-אביב-יפו תשס"א.
- "תמורות בערבית-היהודית החדשה של יהודי עיראק – הלשון בהקשרה התרבותי", מסורות ב (1986), עמ' 1-17.
- "התרגומים לתנ"ך בערבית-יהודית במזרח בעת החדשה – הצגה לשונית תרבותית", בתוך: מ' בר-אשר (עורך), מחקרים בלשונות היהודים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 39-54, 79-82.
- "תרגומי התנ"ך בערבית היהודית (ה'שרח') בעיראק", מחקרים בתולדות יהודי עיראק ובתרבותם 6 (1991), עמ' 139-166.
- "שידוד מערכות ספרותיות ותמורות לשוניות בקרב יהודי עיראק בעת החדשה (1950-1975)", מקדם ומים 1 (1995), עמ' 235-254.
- "פתגמים ואמרות בעברית ובעברית-למחצה בערבית היהודית המדוברת בעיראק במאה העשרים", בתוך: מ' בר-אשר (עורך), מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, ירושלים תשנ"ו, עמ' 441-456.
- א"צ אידלסון, אוצר נגינות ישראל; כרך ב: נגינות יהודי בבל, ירושלים תרפ"ד.
- מ' אסלן ור' נסים, מנהגיהם ואורח החיים של יהודי עיראק, תל-אביב תשמ"א.
- מ' ביבי, המחותרת הציונית-חלוצית בעיראק, 1942-1945 (שני כרכים), ירושלים תשמ"ח.
- (עורך), מארבע כנפות הנהריים, תל-אביב 1983.
- ע' בנג'ו, עיראק של צדאם – שיח פוליטי ושפת הכוח, תל-אביב 1996.
- ד' בן-ברוך, כנקין "Khanqin" והקהילה היהודית (ארבעה חלקים), [חמ"ד] 2000-1999.
- י' בן יוסף בנימין, מסעי ישראל, ליק תרי"ט.

יהודי	כללי	תאריך
הרב ששון כ'צורי – ראש הקהילה היהודית בבגדאד	"אמנת בגדאד", חוזה הגנה עיראקי-תורכי מוקמת אוניברסיטת בגדאד	1971-1954 1955 פברואר 1958
	"האיחוד הערבי", איחוד ירדן ועיראק מהפכת עבד אלכרים קאסם, רצח המלך ופמלייתו, הפיכת עיראק לרפובליקה וביטול "האיחוד הערבי" עיראק פורשת מ"אמנת בגדאד"	פברואר יולי 1959 מארס 1963
"חוק הוראות המועצה המינהלית ליהודי עיראק" – ארגון מחדש של הקהילה היהודית	הפיכה של הבעת' בראשות עבד אלסלאם עארף נשיא עיראק, עארף, מדיח את אנשי הבעת' ממוקדי השלטון	פברואר נובמבר
איסור על הגירת יהודים אל מחוץ לעיראק	הבנקים וחברות הביטוח מולאמים עבד אלסלאם עארף מת, ואחיו, עבד אלרחמאן עארף, מתמנה לנשיא	1964 יולי 1966 אפריל
שלטונות עיראק טוענים כי עצרו חברי רשת ריגול ישראלית שרוב חבריה יהודים	עיראק שולחת כוחות מצומצמים למלחמה נגד ישראל הפיכה של הבעת' בראשות אחמד חסן אלבכר	1967 יולי 1968 יולי דצמבר
ה"מרגלים" נשפטים, וחלקם מוצא להורג בתלייה כמה מן החשודים בריגול משוחררים ממאסר	אחמד חסן אלבכר מנהיג עיראק	1979-1968 1969 ינואר
גל הגירה בלתי חוקית של יהודים אל מחוץ לעיראק השלטונות מתירים ליהודים לעזוב את עיראק מאיר בצרי – ראש הקהילה היהודית בבגדאד	הסכם בין שלטונות עיראק לכורדים על אוטונומיה כורדית	פברואר-מארס 1970 מארס יוני-ספטמבר 1971
הלאמת בית הספר העברי האחרון בבגדאד	עיראק שולחת כוחות מצומצמים למלחמה נגד ישראל; הלאמת משק הנפט	1974-1971 1973
	הלאמת בתי הספר הפרטיים בעיראק המרד הכורדי ודיכוי	1974 1975-1974
	עלייתו של צדאם חוסין להנהגה מלחמת איראן-עיראק	1979 1988-1980
	משבר כוית ו"מלחמת המפרץ"	1991-1990
	מרד שיעי בדרום עיראק; מרד כורדי בצפון עיראק בחירות לאספה לאומית כורדית והקמת ממשלה	1991 מארס 1992 מאי-יולי

תאריך	כללי	יהודי
1934		גל של פיטורי פקידים יהודים ממשרדי הכלכלה והתחבורה מוקם תלמוד תורה מודרני בבגדאד
1935	פתיחה רשמית של צינור נפט מכרוך לים התיכון; מוקם ארגון "אלפתנה" (עלומים) – ארגון נוער לאומני	
1936 אוגוסט	מתנדבים עיראקים מצטרפים לכוחות אלקאוק'גי בארץ ישראל	
אוקטובר 1937	הפיכת בכר צדקי הסכם בין עיראק לאיראן על קו הגבול בשט אלערב; רצח בכר צדקי, והחזרת השלטון הישן	פרסום הצהרת נכבדי הקהילה היהודית, בראשות הרב כ'צורי, נגד הציונות מושלך רימון יד אל מועדון יהודי, "לורה כ'צורי"
1938	המופתי של ירושלים, חאג' אמין אלחסיני, מגיע לבגדאד בעקבות הגלייתו מארץ ישראל על ידי הבריטים	
יוני 1945-1939	מלחמת העולם השנייה	
1958-1939	שלטון פיצל השני, מלך עיראק (1939-1953) – עוצרות של עבד אלאלאה)	
1941	הפיכת רשיד עאלי אלכילאני	מוקם ארגון "נוער ההצלה" להגנה על יהודי בגדאד
אפריל-מאי יוני 1942		אירועי הפרהוד – פרעות ביהודים חידוש הפעילות הציונית במחתרת; שליחי המוסד לעלייה ב' (סרני, גוטמן וכדורי) מגיעים לבגדאד; ועידת "החלוץ" הציונית הראשונה בבגדאד
1945	עיראק נמנית עם המדינות מייסדות הליגה הערבית	
1948 ינואר	מאורעות פורטסמות (אלות'בה) – חוזה בין בריטניה לעיראק, שנכשל בעקבות הפגנות המונים	מותקף בית כנסת בבגדאד
אפריל מאי	עיראק שולחת כוח לוחם כסיוע לערבים במלחמה בארץ ישראל	
ספטמבר אוקטובר 1954-1949		שפיק עדס מוצא להורג בבצרה פקידי ממשל יהודים מפוטרים יחזקאל שם טוב – ממלא מקום ראש הקהילה היהודית בבגדאד חלק מחברי התנועה הציונית נאסרים "חוק הוויתור על הנתניות" "קול קורא" לעליית יהודי עיראק לארץ תחילת שלב א' של מבצע "עזרא ונחמיה" רימון מושלך אל בית הכנסת "מסעודה שם טוב" בבגדאד הקפאת נכסי היהודים שנשללה אזרחותם העיראקית; תחילת שלב ב' של מבצע "עזרא ונחמיה"
1949 אוקטובר-נובמבר 1950 מארס אפריל מאי 1951 ינואר		חברים במחתרת הציונית נאסרים מוצאים להורג שני פעילי עלייה, שהואשמו בהטלת פצצות על מוסדות יהודיים
מארס		
מאי 1952 ינואר		
נובמבר-דצמבר	אינתיפאדה – הפגנות המונים בראשות הקומוניסטים נגד השלטון	

יהודי	כללי	תאריך
הרב אברהם הלל – חכם באשי מוקם בית ספר לבנים של כ"ח בכרכוך הרב ירוחם אלישר – חכם באשי	מלחמת העולם הראשונה הבריטים כובשים את בצרה הסכם "סייקס-פיקו" בין בריטניה לצרפת	1914-1911 1912 1918-1914 1914 נובמבר 1916 1917
השלטון העות'מאני מוציא להורג יהודים באשמת זיוף מטבעות	הבריטים כובשים את בגדאד הבריטים כובשים את מוצל	מארס 1918 נובמבר 1923-1918
הרב משה חיים שמאש – חכם באשי	ועידת סן רמו, והחלת המנדט הבריטי בעיראק מרד של אנשי דת שיעים ומנהיגי שבטים נגד הבריטים מוקמת הממשלה העיראקית הראשונה תחת שלטון המנדט הבריטי, בראשה עבד אלרחמאן אלכילאני	1920 אפריל יוני אוקטובר
צעירים מקימים בבגדאד "אגודה עברית ספרותית" ששון יחזקאל – שר האוצר העיראקי השלטונות מעניקים היתר רשמי לפעילות ציונית	מוקם הצבא העיראקי כינוס ועידת קהיר, שבה הוחלט על אימוץ "הפתרון ההאשמי" – שלטון הבית ההאשמי במדינות ערביות עצמאיות	1925-1920 1921 מארס
יהודי בגדאד עורכים קבלת פנים למלך המיועד, פיצל הראשון		יולי
הרב עזרא דנגור – חכם באשי	שלטון פיצל הראשון מלך עיראק חוזה בריטי-עיראקי המסדיר את יחסי שלטונות המנדט הבריטיים עם התושבים	אוגוסט 1921-1933 1922 אוקטובר
מוקם "ועד הפיקוח על בתי הספר היהודיים" מנחם צאלח דניאל – נציג היהודים בסנט	אישור החוקה העיראקית בפרלמנט	1928-1923 1924 יולי 1925
הרב ששון כ'צורי – חכם באשי איסור על פעילות ציונית בעיראק הרב אברהם אצלן – חכם באשי	חוזה תורכי-בריטי לסיפוח אזור מוצל לעיראק גילוי נפט בכרכוך	1925-1932 1926 מאי 1927 1928-1930 1929 דצמבר 1930-1932
"חוק העדה היהודית" – ארגון מחדש של מוסדות הקהילה משרת החכם באשי מבוטלת	חוזה בריטי-עיראקי למתן עצמאות לעיראק בעתיד, ולהבטחת האינטרסים הבריטיים בעיראק	1930 יוני 1931
אהרן דוד שוחט – ראש הקהילה בבגדאד עזרא מנחם דניאל – נציג היהודים בסנט	עיראק מקבלת עצמאות	1932 אוקטובר 1933-1932
הרב ששון כ'צורי – ראש הקהילה בבגדאד	טבח באשורים הנוצרים שלטון ג'אזי הראשון מלך עיראק	1932-1952 1933 אוגוסט 1933-1939 1933-1949

יהודי	כללי	תאריך
מנחם צאלח דניאל מתמנה לחבר מועצת המנהלים של ולאייאת בגדאד	נוסד העיתון הראשון בעיראק אלְוֶרְא (העיר האלכסונית, כינוי לבגדאד; מוקם בית ספר מודרני ראשון לבנים בבגדאד	1869
יהודי מוצא להורג באשמת "קללת הדת"	החוקה העות'מאנית הראשונה	1876
הרב ששון שמוחה – חכם באשי	הפרלמנט העות'מאני הראשון באיסתנבול	1876 דצמבר
מנחם צאלח דניאל נציג יהודי עיראק בפרלמנט מוקם "ועד הי"ב" בבגדאד		1879-1876
מחלוקת על כהונת הרב ששון שמוחה כחכם באשי		1877 מארס-יוני
מוקם תלמוד תורה בבצרה		1879
הרב אלישע דנגור – חכם באשי		1881-1879
הרב אברהם הלל – ממלא מקום החכם באשי; מחלוקת על כהונת הרב אלישע דנגור כחכם באשי		1880
הרב אלישע דנגור – חכם באשי		1883-1880
הרב אברהם הלל – ממלא מקום החכם באשי מותו של הרב עבדאללה סומך, והמאבק במוסלמים על מקום קבורתו		1884-1883
הרב אלישע דנגור – חכם באשי		1886-1885
מאסר נכבדי קהילת בגדאד בעקבות פרשת קבורתו של הרב סומך		1889-1886
מוקם בית ספר לבנות של כ"ח בבגדאד		1889
הרב יצחק בן שלמה – חכם באשי		1893-1889
		1892-1891
		1893
		1905-1893
	מוקם בית ספר ראשון לבנות בבגדאד	1898
	מוקמת "ההתאחדות העות'מאנית" – ארגון להפצת השכלה בעיראק	1902
	נחתם חוזה עם חברה גרמנית לסלילתה של מסילת ברזל מאנטוליה לבגדאד	1903
		1905
		1911-1906
		1907
		1908
	מהפכת "התורכים הצעירים"	יולי
		אוקטובר
	בחירות לפרלמנט העות'מאני	דצמבר
	מוקם בית הספר הגבוה למשפטים בבגדאד	1909
	בית חולים מודרני ראשון מוקם בבגדאד על ידי יהודים	1910
	שלטון הוואלי חסין נאט'ם פאשא	1911-1910
		1911
קבר הרב יהושע כהן גדול מוחזר לידי היהודים החכם באשי דוד פאפו מפורט; מוקמים: בית ספר מעורב של כ"ח בכ'אנקין, ובית ספר לבנות של כ"ח בחלה		

לוח תאריכים

יהודי	כללי	תאריך
ששון צאלח – נשיא יהודי בגדאד הרב משה חיים – רב ראשי ליהודי בגדאד	שלטון פִּינֶךְ (הגדול) סלימאן פאשא	1802-1780 1817-1781 1839-1787
	שלטון עלי פִּקִּיא שלטון פּוּצ'וֹךְ (הקטן) סלימאן פאשא שלטון עבדאללה פאשא שלטון סעיד פאשא	1807-1802 1810-1807 1813-1810 1816-1813 1830-1817
עזרא גבאי – נשיא יהודי בגדאד	שלטון דאוד פאשא מלחמה בין פרס לאימפריה העות'מאנית, בסיומה נחתם "שלום ארזורום"	1831-1817 1821-1823
יצחק ג'ארח – נשיא יהודי בגדאד שאול יוסף לניאדו – נשיא יהודי בגדאד	דאוד פאשא נכנע לפני העות'מאנים, ובכך בא הקץ לשלטון הממלוכי בבגדאד	1830 1831 1831 ספטמבר
מוקם מדרש תלמוד תורה; אברהם תורכי – נשיא יהודי בגדאד מרדכי שאשא – נשיא יהודי בגדאד	בית אלג'לילי נכנע לפני העות'מאנים במוצל	1832
יוסף בן משה "אבו פרחח" – נשיא יהודי בגדאד	פרסום צו "ח'ט-י שריף", ובו הצהרה על תחילת הרפורמות (תנט'ימאת) באימפריה העות'מאנית	1833 1834 1849-1834
מוקם "מדרש אבו מנשי" (שמאוחר יותר ייקרא "מדרש בית זלכה") בראשות הרב עבדאללה סומך מוקם מוסד החכם באשי במקום נשיא; מחלוקת על כהונת הרב רפאל קצין הרב רפאל קצין – חכם באשי מוקם בית הדפוס היהודי הראשון בבגדאד ביטול מס הג'זיה באימפריה העות'מאנית	חוק המל"ת" – ארגון מחדש של הקהילות הדתיות באימפריה העות'מאנית	1839 נובמבר 1840
מצטפא נורי פאשא מנסה להפוך את קבר יחזקאל בכפל למסגד יוצא לאור הגיליון הראשון של הדובר/דובר מישרים , העיתון העברי הראשון בעיראק הרב עובדיה הלוי – חכם באשי מוקם בית ספר ראשון לבנים של כ"ח בבגדאד תקנות לבחירת החכם באשי באימפריה העות'מאנית	פרסום צו "ח'ט-י המאיון", ובו פירוט של המשך הרפורמות באימפריה העות'מאנית שלטון הוואלי מצטפא נורי פאשא מותקן קו טלגרף בין בגדאד לאיסטנבול	1849 1851-1849 1853 1855 1856 פברואר 1861-1860 1861
	שלטון הוואלי מדחת פאשא	1875-1862 1864 1865 מארס 1872-1869